

Отримано: 16.03.2015 р.*Прорецензовано:* 24.03.2015 р.*Прийнято до друку:* 30.04.2015 р.

Васіна А. Ю. Удосконалення структури промисловості України на засадах сталого розвитку / А. Ю. Васіна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'ячук. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Випуск 28. – С. 9–13.

УДК 338.242

JEL Classification: O47

Васіна Алла Юрїївна,

кандидат економічних наук, докторант кафедри державного і муніципального управління
Тернопільського національного економічного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті обґрунтовано необхідність структурування промисловості України на засадах сталого розвитку, з наведенням чинників, що обумовлюють таку необхідність. Розкрито структурні деформації в промисловості України. Наголошено на доцільності розроблення стратегії структурної перебудови вітчизняної промисловості на засадах сталого розвитку. Визначено критерії структурування вітчизняної промисловості в орієнтації на засади сталого розвитку та наведено підходи до формування механізмів їх досягнення.

Ключові слова: структура промисловості, структурні деформації, сталий розвиток.

Васіна Алла Юрьевна,

кандидат экономических наук, докторант кафедры государственного и муниципального управления
Тернопольского национального экономического университета

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРУКТУРЫ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ НА ПРИНЦИПАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье обоснована необходимость структурирования промышленности Украины на принципах устойчивого развития, с указанием факторов, обуславливающих такую необходимость. Раскрыты структурные деформации в промышленности Украины. Отмечено целесообразность разработки стратегии структурной перестройки отечественной промышленности в ориентации на принципы устойчивого развития и приведены подходы к формированию механизмов их достижения.

Ключевые слова: структура промышленности, структурные деформации, устойчивое развитие.

Alla Vasina,

PhD in Economics, postdoctoral student of the Department of Public and Municipal Management
of Ternopil National Economic University

IMPROVEMENT OF THE STRUCTURE OF UKRAINIAN INDUSTRY ON THE PRINCIPLES OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The necessity of Ukrainian industry structuring on the basis of the sustainable development identifying the factors which stipulate such necessity is proved. The structural deformations in the industry of Ukraine are opened. The expediency of the development of the strategy of structural transformation of domestic industry on the principles of the sustainable development is emphasized. The criteria of the domestic industry structuring in the orientation on the principles of the sustainable development are defined, the approaches to the formation of the mechanisms of their attaining are shown.

Keywords: industry structure, structural deformations, sustainable.

Постановка проблеми. Промисловість є відправною складовою економіки України, яка здійснює визначальний вплив на соціально-економічний розвиток країни та її позиціонування у світовому господарстві. У сучасних умовах перед вітчизняною промисловістю постають цілий ряд викликів, пов'язаних із поглибленням системної кризи, посиленням загроз національній безпеці, загостренням конкуренції на зовнішніх ринках. Забезпечення адекватного реагування на такі виклики актуалізує необхідність структурної модернізації промисловості на засадах сталого розвитку, що сприятиме формуванню передумов використання промислового потенціалу в напрямі реалізації стратегії впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції та проблеми розвитку промисловості знаходяться в полі зору широкого кола науковців і практиків. Питання структурної модернізації промисловості та вироблення підходів щодо підвищення ефективності її функціонування в орієнтації на забезпе-

чення реалізації засад сталого розвитку знайшли відображення в працях О. І. Амоші, Ж. Д. Анпілогової, В. І. Борейка, В. П. Вишневецького, О. М. Кондрашова, І. В. Одотюка, Я. В. Ромусік, О. В. Собкевича, А. І. Сухорукова, О. О. Чебанова, О. Л. Черненко, А. В. Шевченка, Л. В. Федулової, М. М. Якубовського. Попри значний внесок названих учених, динамічність і посилення агресивності середовища функціонування розвитку вітчизняної промисловості обумовлює необхідність постійного пошуку нових підходів щодо адаптації її структури до вимог сталого розвитку. Подальші дослідження також актуалізуються тим, що особливістю змісту сталого економічного розвитку є процес структурної перебудови економіки, а основу забезпечення структурного оновлення економічної системи та її елементів складає сталий розвиток.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є окреслення підходів щодо удосконалення структури промисловості України на засадах сталого розвитку. Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі завдання: обґрунтування необхідності структурування промисловості України на засадах сталого розвитку; дослідження структурних деформацій у промисловості України; визначення критеріїв структуризації вітчизняної промисловості в орієнтації на засади сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжний і вітчизняний досвід свідчить, що ефективність функціонування сектору промислового виробництва, яка виражається в його спроможності задовольняти вимоги суспільної системи, в основному визначається рівнем оптимальності його структури. При цьому одним з основних критеріїв оптимальності структури промисловості є забезпечення реалізації принципу сталого розвитку.

Ратифікувавши основний документ Конференції у Ріо-де-Жанейро (1992 р.) «Порядок денний на XXI століття», Україна зобов'язалася впроваджувати принципи сталого розвитку враховуючи в процесі вироблення і реалізації цілей державної політики економічні, соціальні та екологічні аспекти, і, відповідно, забезпечувати компроміс інтересів, за якого досягнення цілей в одній із сфер не має стримувати прогрес в іншій. Однак, протягом всієї незалежності України реальні кроки щодо втілення зазначених принципів в різні аспекти та сфери суспільної життєдіяльності, в тому числі і промисловість, в значній мірі визначались політичними настроями та специфікою умов соціально-економічного розвитку, не завжди були достатньо послідовними і зорієнтованими на реальні запити суспільної системи.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку необхідність підвищеної уваги до питань структуризації промисловості України на засадах сталого розвитку актуалізується посиленням прояву цілого ряду як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. До переліку основних зовнішніх чинників належать такі як:

- поглиблення інтеграційних процесів;
- посилення конкуренції на зовнішніх ринках промислової продукції;
- зростання цін на сировинні та енергетичні ресурси;
- домовленості в рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Ураховуючи євроінтеграційні прагнення України в якості орієнтирів структурування промислового сектору на засадах сталого розвитку, виокремлюють стратегічні цілі удосконалення функціонування економіки, окреслені в стратегії розвитку Європейського Союзу – «Європа – 2020» [1], а саме: 1) розумне зростання: розвиток економіки, що базується на знаннях та інноваціях (забезпечення економічного зростання на основі взаємозв'язку наукових знань, досліджень, інновацій); 2) стійке зростання: створення економіки, що базується на доцільному використанні ресурсів, екології і конкуренції (формування конкурентоздатної економіки шляхом розробки нових технологій, включаючи і екологічно чисті технології); 3) всеохоплююче зростання: сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної і територіальної згоди (створення для населення нових можливостей за допомогою високого рівня зайнятості, інвестицій у знання і навички).

До внутрішніх чинників, які обумовлюють необхідність удосконалення структури промислового сектору на засадах сталого розвитку належать:

- скорочення обсягів промислового виробництва та промислового потенціалу через війну на сході та анексію Криму;
- технологічно відстала структура промислового виробництва;
- нестійкість темпів промислової динаміки та міжгалузева нерівність зростання;
- неефективна структура та висока енергоємність промислового виробництва;
- значний, враховуючи високий рівень залежності української економіки від імпорту, вплив зростання цін імпортованих товарів на посилення інфляційних процесів;
- зниження якості та скорочення асортименту продукції, що пропонується на внутрішньому ринку;
- збільшення імпортової складової в задоволенні внутрішнього попиту на промислову продукцію і зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами промислової групи.

Починаючи з червня 2012 року в Україні спостерігається спад промислового виробництва. У 2013 році промислове виробництво скоротилося на 4,3% в порівнянні з 2012 роком, а в 2014 році – на 10,7% в порівнянні з попереднім роком [2]. У розрізі основних промислових груп найбільше скорочення в 2014

році спостерігалось у виробництві інвестиційних товарів – 22% та виробництві енергії – 14,6% (табл. 1). У лютому 2015 року темпи спаду промисловості пришвидшилися до 22,5% [3]. Унаслідок війни на сході України біля 25% промисловості зупинилось, 10% підприємств фізично розрушені [4]. Донецька і Луганська області виробляли 16% українського ВВП, на їх долю припадало 25% в загальному обсязі продажу промислової продукції та 27% загального обсягу експорту [5]. Випадіння з економічного обороту економічного потенціалу цих областей зумовило значне поглиблення структурної розбалансованості як промисловості, так і економіки України загалом.

Таблиця 1.
Індекси промислової продукції за основними промисловими групами (%) [2].

	Грудень 2014 р. до грудня 2013 р.	2014 р. до 2013 р.
Промисловість	82,1	89,3
Товари проміжного споживання	86,1	91,2
Інвестиційні товари	73,6	78,0
Споживчі товари короткострокового використання	95,1	101,2
Споживчі товари тривалого використання	93,0	87,4
Енергія	74,0	85,4

Структурі промисловості України характерні значні деформації. Так, протягом 1990-2012 років частка наукоємних галузей – машинобудування, легка промисловість, верстатобудування, приладобудування, радіоелектроніка, виробництво турбін, авіабудування, автомобілебудування – знизилася в структурі промисловості з 31% до 12%, за той же період частка чорної металургії зросла з 11% до 22%, зношеність основних фондів зросла з 43,7% у 2000 році до 77,3% у 2013 році [6].

Розгляд структури промислового виробництва через призму забезпечення реалізації соціальних цілей свідчить про значний розрив між соціальною та економічною спрямованістю його розвитку. Одним з прикладів такої ситуації є вкрай слабка орієнтація вітчизняної промисловості на задоволення запитів споживчого ринку. Із середини 90-х років ХХ ст. промислове виробництво переважно зорієнтоване на обслуговування зовнішнього, а не внутрішнього попиту, що зумовило значне погіршення загальної ситуації на внутрішньому ринку. Коефіцієнт забезпеченості попиту на внутрішньому ринку споживчих товарів за рахунок власного виробництва залишається в Україні на низькому рівні. Водночас частка імпорту в торгівлі цими типами товарів є домінуючою. Так загальна частка імпортованих непродовольчих споживчих товарів на внутрішньому ринку України має сталу тенденцію до зростання: якщо у 2005 році вона становила 42,4%, то у 2013 році збільшилася до 61%. Стало зростає питома вага імпортованих товарів на ринках текстильного одягу, одягу зі шкіри, трикотажу, взуття. Попит на ці товарні групи в переважній більшості задовольняється за рахунок імпорту (частка його на внутрішньому ринку України) досягає майже 90%) [7]. На сьогодні, коли через девальвацію гривні відбувається різке подорожчання імпорту і зростання цінової конкурентоспроможності української продукції, важливим є досягнення правильного балансу між імпортом і внутрішнім виробництвом споживчих товарів шляхом активізації імпортозаміщення на основі структурної модернізації промисловості.

Основою об'єктивізації цілей корекції структури промислового виробництва в напрямі підвищення його соціальної орієнтації має бути детальний аналіз рівня й потенціалу розвитку галузей споживчого сектору, який би дав змогу сформувати повну і достовірну інформаційну базу відповідно до таких основних параметрів як: рівень задоволення потреб внутрішнього споживчого ринку за найважливішими видами споживчих товарів; якість продукції підприємств споживчого сектору; наявні виробничі потужності з випуску найважливіших видів споживчих товарів та їх якісний стан (технологічний рівень); стан конструкторського й технологічного потенціалу галузей споживчого сектору промислового виробництва; кадровий потенціал підприємств споживчого сектору промислового виробництва; рівень монополізації виробництва споживчих товарів.

Складною структурною проблемою промислового сектору вітчизняної економіки є багатоукладність виробництва та переважання низько- і середньотехнологічних укладів. Так, частка продукції високотехнологічного та середньо-високотехнологічного секторів у структурі реалізованої промислової продукції України у 2011 р. становила 27,9%, а частка продукції низько- та середньо- технологічних галузей становила більше 2/3 реалізованої продукції переробної промисловості [8]. В умовах підвищення відкритості національної економіки, посилення конкуренції на світових ринках та формування в світі ядра нового технологічного укладу на основі нано, біо- і інфо технологій таке технологічне відставання промисловості стає загрозою цілісності економіки та економічної безпеки країни.

Бар'єром ефективного функціонування вітчизняної промисловості є структурні викривлення інвестиційно-інноваційного характеру. В умовах поглиблення системної кризи, ускладнення доступу

до кредитних ресурсів, несприятливого підприємницького клімату промислові підприємства натикаються на цілий ряд загроз, які стають на заваді вироблення і реалізації ними інвестиційних стратегій. У 2014 році обсяги капітальних інвестицій в промисловості в порівнянні з 2013 роком скоротились на 25,7%. У розрізі видів промислової діяльності скорочення складало: в добувній промисловості – 26,6%; переробній – 21%; постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 29,7%; водопостачанні, каналізації, поводженні з відходами – 65,3% [9].

Проблемою структурного оновлення промислового сектору є низький рівень інноваційної активності підприємств. Тільки 15,8% загальної кількості вітчизняних підприємств обробної промисловості є інноваційно активними, тоді як частка таких підприємств у Німеччині складає 71,8%, Бельгії – 58,7%, Ірландії – 58,5%, Естонії – 53,1%, Чехії – 39,2%, Хорватії – 36,7%. В Україні навіть у тих сферах, які складають основу її нинішніх конкурентних переваг у світовому господарстві (металургія, виробництво харчових продуктів), рівень інноваційної активності підприємств є критично низьким і дуже далеким від середніх рівнів країн ЄС [10]. За такої ситуації Україна практично позбавлена шансів входження на висококонкурентні міжнародні ринки промислової продукції.

Важливим аспектом розвитку і структурування промисловості України є рівень її енергоефективності. Промисловість споживає більше 40% всіх енергоресурсів країни. Найбільшим споживачем сировини, матеріально-технічних і паливно-енергетичних ресурсів є гірничо-металургійний комплекс, енергоспоживання якого складає 65% від загального енергоспоживання в промисловості. Витрати енергоресурсів на виробництво продукції українськими металургійними підприємствами суттєво перевищують енерговитрати зарубіжних виробників. Так, питомі витрати паливно-енергетичних ресурсів на виробництво чавуну на вітчизняних металургійних підприємствах на 33% вищі ніж на провідних підприємствах світу [11]. Це пов'язано з високим ступенем зносу основних фондів, технічним і технологічним відставанням металургійної галузі від найкращих світових досягнень.

Поглиблення структурних деформацій у промисловості та посилення внутрішніх і зовнішніх загроз національної безпеки України, запобігання яким можливе за умови підвищення економічної та соціальної ефективності функціонування промислового виробництва, обумовлює необхідність розроблення стратегії структурної перебудови вітчизняної промисловості на засадах сталого розвитку, як складової структурного реформування національної економіки. З огляду на виклики, що постають перед промисловістю на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України та необхідністю забезпечення її гармонійного включення в систему національної економіки, в якості критеріїв структурування промислового сектору доцільно виділити: забезпечення реалізації цілей соціального розвитку та підвищення соціальної ефективності промислового виробництва; зниження ресурсоемності та підвищення енергоефективності промислового виробництва; посилення економічної безпеки країни; підвищення конкурентоспроможності промислових товарів на внутрішньому і зовнішніх ринках; підвищення техніко-технологічного рівня промисловості; розвиток оборонно-промислового сектору.

Для забезпечення чіткого представлення цілей структурування промисловості, важливо щоб кожен із наведених критеріїв був представлений через набір індикаторів, виражених у якісних та кількісних показниках. Так, наприклад, досягнення такого орієнтиру як забезпечення реалізації цілей соціального розвитку та підвищення соціальної ефективності промислового виробництва може оцінюватися з використанням таких індикаторів: зростання рівня задоволення потреб внутрішнього ринку у промислових товарах потрібного асортименту в достатній кількості та відповідного рівня якісних і споживчих характеристик; зростання частки високотехнологічної продукції в загальному обсязі промислової продукції споживчого сектору; збільшення частки екологічних товарів у загальному обсязі промислового виробництва; збільшення частки промислових підприємств, які поширюють практику впровадження корпоративної соціальної відповідальності.

Водночас окреслення цілей та вироблення механізмів структурної перебудови промисловості має базуватись на Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 року [12], що дозволить узгодити напрями структурування промислового сектору з першочерговими пріоритетами та індикаторами належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Важливо щоб проблеми структурних перетворень у вітчизняній промисловості знаходили розв'язання в процесі виконання задекларованих у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» державних програм: дерегуляції та розвитку підприємництва; розвитку малого та середнього бізнесу; енергоефективності; залучення інвестицій; розвитку українського експорту; збереження навколишнього природного середовища; енергонезалежності; розвитку інновацій; а також реалізації визначених Стратегією реформ – податкової реформи; реформ захисту економічної конкуренції, фінансового сектору, ринку капіталу, сфери трудових відносин, енергетики, управління державною власністю, системи національної безпеки та оборони, оборонно-промислового комплексу, захисту інтелектуальної власності, державної політики у сфері науки та досліджень.

З метою забезпечення ефективності структурних перетворень в промисловому секторі національної економіки, доцільним є наведення в стратегії його структурної перебудови механізмів їх забезпечення в розрізі визначених критеріїв структурування промисловості з виділенням важелів регулювання структурних зрушень. При цьому важливим завданням є забезпечення оптимального поєднання селективної підтримки пріоритетних видів промислової діяльності з формуванням сприятливого інституційного середовища розвитку промисловості. У контексті другого напрямку на особливу увагу заслуговує запровадження дієвих важелів стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств, налагодження співпраці підприємницьких структур різних розмірних груп, формування промислових кластерів, мережевих структур, що може бути предметом подальших досліджень.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що структурування промисловості України на засадах сталого розвитку є необхідною передумовою забезпечення її адекватного реагування на виклики внутрішнього і зовнішнього середовища. Поглиблення структурних деформацій у промисловості та посилення внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці України, запобігання яким можливе за умови підвищення економічної та соціальної ефективності функціонування промислового виробництва, з особливою гостротою актуалізує необхідність розроблення стратегії структурної перебудови вітчизняної промисловості на засадах сталого розвитку. Враховуючи деформації в структурі вітчизняної промисловості, які є бар'єром ефективної реалізації нею економічних та соціальних цілей, а також вимоги до функціонування економічних систем на засадах сталого розвитку, структурування промислового сектору повинно орієнтуватись на досягнення таких критеріїв як: забезпечення реалізації цілей соціального розвитку та підвищення соціальної ефективності промислового виробництва; зниження ресурсоемності та підвищення енергоефективності промислового виробництва; посилення економічної безпеки країни; підвищення конкурентоспроможності промислових товарів на внутрішньому і зовнішніх ринках; підвищення техніко-технологічного рівня промисловості; розвиток оборонно-промислового сектору. У контексті досягнення наведених критеріїв важливим завданням є забезпечення оптимального поєднання селективної підтримки пріоритетних видів промислової діяльності з формуванням сприятливого інституційного середовища розвитку промислового виробництва.

Література:

1. Europe 2020: a european strategy for smart, sustainable and inclusive growth [electronic resource] – mode for access. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20europe%202020.pdf
2. Статистичний бюлетень за 2014 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Темпы спада промисленности ускорились до 22,5%. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2015/03/18/299033_tempi_spada_promishlennosti.html
4. Война остановила четверть украинской промышленности, - Порошенко [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lb.ua/news/2015/03/09/297986_voyna_ostanovila_chetvert.html
5. Кірхнер Р., Джуччі Р. Економіка Донбасу в числах. Німецька консультативна група. Київ, червень 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/TN_04_2014_ukr.pdf
6. Полунєєв Ю. Десять шоків України. Частина перша. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/publications/2014/12/12/512627/view_print/
7. Кузнецова Л., Шинкоренко Т., Білоцерківець О. Вплив зовнішньоекономічних чинників на формування сукупної пропозиції українських товаровиробників / Л. Кузнецова, Т. Шинкоренко, О. Білоцерківець // Економіст. – 2014. – №11. – С.6.
8. Ромусік Я. В. Технологічна структура промисловості України в контексті збалансованості структурних пропорцій економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dSPACE.nbuV.gov.ua/xmlui/handle/123456789/374>
9. Индексы капитальных инвестиций за видами промышленной деятельности за 2014 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Сіденко В. Імперативи системного реформування української економіки крізь призму асоціації України з ЄС. Україна-2014: соціально-економічна криза та пошук шляхів реформування [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/2014_Ekonomika_101114_NNN.pdf
11. Інтерв'ю с Президентом Ассоциация по энергоэффективности и энергосбережению // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://energy-efficiency.in.ua/wp-content/uploads/ScansAEE/TM.pdf>
12. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents>